

Kringla Heimsins

Hans Jacob Orning,
Frans-Arne Stylegar,
Christine Amadou, Thomas
Reinertsen Berg, Harald
Bøckman, Gunnhild Røthe
og Tore Linné Eriksen tar oss
mandager tilbake i historien.

NOTERT

Smutthull mot Europa

Marokko gjør i dag krav på havnebyene Ceuta og Melilla, men de har fortsatt status som spanske enklaver på afrikansk jord. Fordi de hører med til EU, forsøker mange afrikanske flyktninger, migranter og asylsøkere å komme seg inn på vei mot Europa. Men de blir møtt av et seks meter høyt gjerde med piggråd, og grensene bevoktes på begge sider av brutale politistyrker. Marokko får også betydelig EU-støtte for å vokte unionens yttergrense og tvinge afrikanere tilbake.

Den historiske forklaringa finner vi i kampen om strategiske byer ut mot havet og strid mellom kristendom og islam. Ceuta blei lagt under Portugal så tidlig som i 1415, men blei overført til Spania i 1640. Melilla var en portugisisk koloni fra 1497, men blei en del av Spania etter en avtale i 1688.

ANNO

1549

I dette året blei Mulay Ahmad født i en elitefamilie i Fès i Marokko, men som sultan fra 1578 er han kjent som Ahmad al-Masur («seierherre»). I tillegg til å modernisere sitt land og gi det internasjonal status, forteller kildene om enorm intellektuell kapasitet og nysgjerrighet. Da han overtok tronen, hadde han bak seg studier i blant annet islamsk teologi, jus, filosofi, poesi, kalligrafi, aritmetikk, geometri, algebra og astronomi. I sine 25 år som sultan satte han hver dag av tid til å søke ny kunnskap, skrive og diskutere. Hans store samling av manuskripter blei under en flyttetransport etter hans død kapret av et spansk skip, og befinner seg nå i Biblioteca Real i et palass utafor Madrid.

TREKONGERSLAGET

Hvordan hadde verdenshistorien sett ut om Marokko hadde fått oppfylt drømmen om amerikanske kolonier?

Krigende konger

Når så mange klager over at historiebøkene handler for mye om konger og kriger, er det da rart å løfte

fram «trekongerslaget» i Marokko 4. august 1578?

Når svaret er ja, er det fordi Marokko verken økonomisk, politisk, diplomatisk eller religiøst var noen ubetydelig stat midtveis på 1500-tallet. Landet hadde omtrent samme utstrekning som i dag, og lå formelt under Det osmanske riket med Istanbul som hovedstad. Men i motsetning til dagens Tunisia og Algerie var det i praksis lokale herskere som styrte. Ettersom Portugal var motstander under slaget, inntar

EN AV TRE: 1578 valgte den unge kongen Sebastian av Portugal å slå til mens Marokko var opptatt av arvefølgestrid og borgerkrig. Han inspiserer liket.

det en viktig plass både i europeisk og afrikansk historie.

Strategiske og religiøse interesser

Med sin strategiske plassering ut mot Middelhavet og Atlanterhavet hadde Marokko alltid tiltrukket seg oppmerksomhet fra stater med appetitt på imperier og handel. Det forklarer hvorfor Portugal, som allerede kontrollerte havnebyene Ceuta og Melilla, så for seg Marokko som en port til slaver, gull, salt og elfenbein fra den andre sida av Sahara.

Marokko hadde også økonomiske forbindelser med flere europeiske stater. Ikke minst var England en viktig handelspartner utover på 1500-tallet. Før plantasjekolonier med slavearbeidskraft i Karibia blei store sukkerprodusenter, blei mesteparten av alt sukkeret kjøpt fra Marokko. Dronning Elisabeth I (1533–1603) og det engelske hoffet var storforbrukere av sotsaker, noe som forklarer hennes dårlige tenner. Men marokkanske handelsfolk eksporterte også kopper og salpeter til å lage ammunisjon, og kjøpte kritt, våpen, tekstiler og tømmer til skipsbygging tilbake.

Det var ikke bare geopolitikk og økonomi som gjorde Marokko så attraktivt. I tillegg foregikk det en intens dragkamp mellom kristen-

dom og islam rundt Middelhavet, med Spania i Habsburg-imperiet og Det osmanske riket som hovedmotstandere. I 1492 hadde det katolske Spania gjenerobret Granada, det siste av områdene som hadde ligget under islamsk styre, og tusenvis av utviste muslimer og jøder søkte tilflukt i Marokko. I Madrid drømte kongen og kirka om et nytt korstog for å utbre kristendommen og legge under seg Jerusalem, mens marokkanske herskere hadde ambisjoner om en gang å opprette et nytt al-Andalus på den andre sida av Gibraltarstredet.

Portugals afrikanske drøm

I Lisboa drømte den unge kongen, Sebastian I (1554–1578), om kolonier også i Afrika. I 1578 valgte han å slå til mens Marokko var opptatt av arvefølgestrid og borgerkrig, der Portugal og Det osmanske riket ga støtte til hver sin kandidat. Med en velutstyrt flåte og store troppestyrker klarte Portugal seg godt langs kysten. Men i innlandet led kongen et knusende nederlag ved Alcazar, der 60–70.000 mann deltok. Han måtte sjøl bote med livet under slaget, og samme skjebne led de to som kjempet om posisjonen som ny sultan. Det var dette som er opphavet til navnet «trekongerslaget».

SULTANTENS UTSENDETE: I 1600 sendte Ahmad al-Mansur sin sekretær Abd el-Ouahed ben Messaoud som ambassadør fra Marokko til London for å forhandle om en allianse mot Spania.

Tomrommet på toppen i Marokko blei raskt fylt av Ahmad al-Masur, den nylig avdøde sultanens halvbror, som slaget hadde gjort til krigshelt. I det neste tiåret fulgte det som nærmest må betegnes som landets «gullalder». Økonomisk kom det godt med at Portugal måtte ut med store summer i løsepenger for mer enn 10.000 soldater og offiserer fra adelsstanden som var tatt til fange. Den nye sultanen var ikke bare en mester på slagmarken, men med sine allsidige kunnskaper ville han i Europa ha blitt kalt et renessansemenneske (se «Anno» på forrige side). Full av reformiver moderniserte og sentraliserte han administrasjonen, innførte et mer effektivt system for skatteinnkreving, anla sukkerraffinerier og fikk i gang produksjon av varer som tidligere var importert. I 1585 inngikk han en omfattende handelsavtale med England, og flere andre europeiske sendte ambassadører, spioner og kjøpmenn til Marrakech. Det er ingen tvi om at seieren over Portugal hadde gitt økt prestisje.

Når forholdet til Det osmanske riket samtidig blei mer anspent, var det fordi al-Mansur ikke bare var opptatt av verdslig makt. Han hadde tydelige ambisjoner om å bli en øverste åndelig leder – kalif – i den islamske verden, og mente at han kunne føre sine aner direkte tilbake til Fatima, profeten Muhammads datter.

Seier med beskjedne gevinster

Sultanen hadde som mål å skaffe seg økonomiske og militære muskler, og la derfor planer om å sikre seg kontroll over transportruter gjennom Sahara og rike gullforekomster i Vest-Afrika. Det forutsatte erobring av det store Songhairiket, der Timbuktu var internasjonalt kjent som både et islamsk læresete og omlastingssted for gullstøv og gullbarrer. Herfra kunne det også hentes slaver til sukkerplantasjene. Al-Mansur blei advart av mange religiøse ledere mot å føre krig mot trofeller, men forsvarte seg med at styret i Songhai hadde inngått for mange kompromisser med lokale religioner.

Mot slutten av 1590 la 4000 marokkanere og utenlandske leiesoldater ut på den 2000 kilometer lange marsjen gjennom ørken,

der 8000 kameler bar geværer og kanoner. Songhaistyrkene var tallmessig overlegne, men ved slaget i Tondibi i februar 1591 måtte de gi tapt for en motpart med langt mer dødelige våpen. Deretter blei flere byer rasert og tømt for gull og kunstskatter, men al-Mansur fikk liten glede av seieren. Opplosning og kaos i Songhai i krigens kjølvann resulterte i at en større del av gullet isteden blei transportert gjennom mer østlige deler av Sahara eller solgt direkte til europeere langs den vestafrikanske kysten. Det strabasiøse felttoget gjennom ørkenen krevde en høy pris både i penger, utstyr og menneskeliv, og det var ingen lett oppgave å bevare kontrollen over et område så langt borte. Tunge skatter for å dekke utgiftene til krig, herskernes luksusforbruk, prestisjebygging i Marrakech førte samtidig til økt misnøye på hjemmebane.

Hva om ...?

Ahmad al-Mansur hadde lenge vært besatt av ideen om å utfordre spansk og portugisisk herredømme i Sør-Amerika og overta tilgangen på gull og sølv fra Peru og Mexico. Men dette krevde alliansepartnere, og dronning Elisabeth I, eller «sultana Isabel» i arabiske kilder, hadde allerede vist interesse for en marinebase ved Essaouira. Etter at hun i 1570 blei lyst i bann av pave Pius V, hadde de to monarkene en felles motstander i det katolske Spania og et felles ønske om å utvide sine

imperier. England var ennå ingen stormakt som kunne klare dette aleine.

Al-Mansur sendte i 1600 en høytstående delegasjon til et lengre opp-

hold i London, der de presenterte monarken for sine planer om en alliert militæroperasjon mot Spania og koloniene på den andre sida av Atlanterhavet. De foreslått at England stilte med sin krigsflåte, mens Marokko av klimagrupper skulle bidra med soldater. Mye tyder på at det var seriøse diskusjoner og en viss engelsk interesse, men det finnes ikke spor etter konkrete planer om å sette disse tankene ut i livet. Ideen falt helt bort etter at de to monarkene døde kort etter hverandre i 1603. Arvtakerne etter Elisabeth I normaliserte raskt sitt forhold til Spania, mens Marokko sto svakere tilbake med kamp mellom Ahmad al-Mansurs sønner, tørke, pest og en tyngende gjeldsbyrde etter å ha gapt over for mye.

Historikere underholder seg iblant med det som kalles kontrafaktiske hypoteser, der spørsmålet stilles: Hva om? Det er derfor fristende å fantasere om hvordan verdenshistorien ville ha sett ut om Marokko, det vil si et afrikansk og muslimsk land, hadde fått oppfylt drømmen om amerikanske kolonier. Og hva om vi hadde fått en muslimsk-protestantisk allianse mot det katolske Europa ved inngangen til 1600-tallet?

Tore Vitalis Linné

Eriksen

Professor emeritus ved

Oslomet

toreeri@oslomet.no

måtte sjøl bote med livet under slaget, og her ser vi sultanen av Marokko, Ahmad al-Mansur, ILLUSTRASJON: CAETANO MOREIRA DE COSTA LIMA / WIKIMEDIA COMMONS